

In memoriam 1956*

NAGY IMRE ÉS TÁRSAI ÜGYE – ÚJABB POLITIKAI GYILKOSSÁGOK JOGI FÜGGEFALEVÉLLEL

ZINNER TIBOR

tb. egyetemi tanár (PPKE JÁK)

1955. január 8-án, Moszkvában az SZKP Elnöksége, a prezídiuma – Bulganyin, Hruscsov, Kaganovics, Malenkov, Mikojan, Molotov, Pervuhin, Szaburov, Szuszlov és Vorosilov –, továbbá Andropov, budapesti nagykövet és a szovjet párt külügyi osztályának vezetője ült az asztal egyik oldalán. Nagy Imre miniszterelnök – mellette Ács Lajos, Farkas Mihály, Rákosi Mátyás és Szalai Béla elvtársakkal – közel négy órán keresztül hallhatta a másik oldalon, miként bírálják meg őt, azt követően, hogy előzetesen a magyar politikusok ismertették a magyarországi helyzetet, főként az egy-pártot, a Magyar Dolgozók Pártja vezetését megosztó vitát. Miket vágtak a tovarisok a magyar kormányfő fejéhez?

Az „*új szakasz*” első embere hallhatta, hogy „*külön vonala van*” (Hruscsov), „*nem pártszerű [...] elvileg nem elég szilárd [...] öntelt, fégyelmezetlen*” (Vorosilov), hogy nézete „*kispolgári*”, és két út áll előtte: „*vagy a párttal, vagy ellene*” (Molotov), hogy „*az ellenség erős nyomása alatt áll*”, hogy „*az új szakasz meghatározása nem helyes [...] nem marxista meghatározás*” (Kaganovics), hogy „*környezete nem jó*” (Malenkov), politikailag pártellenes a vonala: „*pártszerűtlen*” (Bulganyin), hogy frakció lesz, mert „*Nagy elvtársnak vannak már emberei*” (Mikojan).

Ekkor következett Hruscsov. Ő elismerte, hogy bizonyos alapja van annak, amit Nagy Rákosi hibáiról mondott, de ő is kiállt a pártvezér mellett, miként Kaganovics és Molotov. „*A fő azonban nem ez – tudniillik, hogy Rákosinak még vannak hibái –, hanem Nagy Elvtárs hibája, ezért most teljes erővel támogatjuk Rákosit Nagy ellen*”. Majd később így folytatta, Nagy felé fordulva: „*Magának vannak érdemei, de Zinovjevnek, Rikovnak is voltak érdemei, talán nem is kevesebb, mint magának, mégis keményen felléptünk ellenük, amikor ártalmára voltak a pártnak. Fel kell lépni magával*

---

* A PPKE JÁK-on 2006. október 16-án, valamint a Veszprémben 2006. december 4-én tartott előadások átdolgozott, kiegészített változata.

szemben is [...] Nagy elvtárs előtt két út van: vagy a párttal, vagy az uszálypolitika érvényesül [...] Nagy elvtárs tekintélyét is meg kell őrizni. Az ő tekintélye is tőke a párt a számára. Támogatjuk őt, csak javítsa ki hibáit.”

Vorosilov szerint majdnem árulásnak nevezhető, ha valaki a lakossághoz, azaz a nyilvánosságához fordul a Politikai Bizottság többségével szemben.

Nagy keményen vitázott, elutasította az „áruló” minősítést, a „megalázó, sértő hangnem” vele szembeni használatát. Hruscsov fenyegetéséről pedig ekképp vélekedett: *„Van itt egy másik dolog, aminek nem látom pontosan az értelmét, amikor Zinovjevről és Rikovról van szó és – mint idéztem, Hruscsov – azt mondja, hogy azoknak is voltak érdemeik, nem kevesebb, mint nekem és mégis nagyon keményen léptek fel ellenük, amikor a párt ellen fordultak. Mindenki nagyon jól tudja, hogy Zinovjevet és Rikovot agyonlőtték. Ha ez a kemény rendszabály, ezt meg kell nézni, mert így nem lehet beszélni [...] én nem ijedek meg a fenyegetéstől.”*

Nagy életútja a hadifogságba eséstől, 1916. július 29-étől, előbb a szabadulásig, 1918 januárjának első napjaiig ívelt. Majd az NKVD fogságában töltött, 1938. március 4–8. közötti négy napon át az 1949-es, vele szembeni budapesti, buharinista vádakra vezetett. Moszkvában folytatódott 1955 elején, és 1958. június 16-án, a Gyűjtőfogházban, hajnalban a bitófán zárult. Közben, 13 napig Magyarország miniszterelnökét ismét Nagy Imrének hívták. Az ő és társai ellen lefolytatott eljárás nem lett más, mint a politikai akarat igazságszolgáltatási végrehajtása. A magyar és nemzetközi nagypolitika mozgásterében Naggyal és elvbarátaival szembeni büntett fügefalevéllal borítása azonban nem ment egykönnyen.

Mi történt Moszkvában október utolsó két napján? Mi okozta azt, hogy a már 28-ától formálódó, végül 30-án kiadott állásfoglalással szögesen ellentétesen határozzanak másnap? Noha október 29-étől újabb és újabb szovjet katonák léptek magyar földre, kormányuk nyilatkozatában mégis szükségesnek tartotta a magyar eseményekről szólni október 30-án. Nem tagadhatta, ezért leszögezte, hogy a *„[...] a gazdasági együttműködés terén ki kell küszöbölni a meglévő komoly hibákat, hogy tovább kell fokozni a lakosság anyagi jólétét, hogy harcolni kell az államapparátusban megmutatókozó bürokratikus eltévelyedések ellen.”* Mindehhez – mintegy megelőlegezve újabb beavatkozásának egyik okát – hozzáfűzte, hogy *„a dolgozóknak ehhez a jogos és haladó mozgalmához azonban csakhamar sötét reakciós és ellenforradalmi erők csatlakoztak, amelyek a dolgozók elégedetlenségét arra akarják felhasználni, hogy aláássák az országban a népi demokratikus rendszer alapjait, és visszaállítsák a régi kapitalista-földesúri rendet.”* Ezt követően, miközben a szovjet kormány sajnálkozását fejezte ki a vérrontás miatt, félreérthetetlenül a magyar félre hártotta a felelősséget az október 24-én történt beavatkozásáért. Ekképp: *„[...] a szovjet kormány a magyar kormány kérésére hozzájárult ahhoz, hogy szovjet katonai alakulatok vonuljanak be Budapestre avégett, hogy a magyar néphadseregnek és a magyar karhatalmi szerveknek segítséget nyújtsanak a városban a rend helyreállításához.*

A szovjet kormány szem előtt tartva, hogy a szovjet alakulatok további magyarországi tartózkodása ürügyül szolgálhat a helyzet fokozottabb kiélesedésére, utasítást

adott a katonai parancsnokságának, hogy vonja ki a szovjet katonai alakulatokat Budapeststről, mihelyt ezt a magyar kormány jónak látja.

Ugyanakkor a szovjet kormány kész tárgyalásokba bocsátkozni a Magyar Népköztársaság kormányával és a Varsói Szerződésben részt vevő más államok kormányai-val a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásáról.”

Miért változott meg a már korábban is hezitáló szovjet vezetés véleménye 24 óra alatt annyira, hogy 1956. október 31-én immár a magyar forradalom likvidálásáról, a magyar kormányfő sorsát is érintő, újabb szovjet katonai beavatkozásról szóló döntés megszületett a Kremlben? A birodalmi presztízsrre hivatkozó Hruscsov szerint a Szovjetunió a veszésre álló szuezi háború miatt mind Egyiptomban, mind áttételesen, a harmadik világban pozícióit elveszítheti. Mi több, a magyar bázisokról történő kivonulással – Egyiptom mellett – „odaadnánk [...] Magyarországot is” az imperia-listáknak. A sztálini keményvonalasok, „*pártunk ez esetben nem értene meg bennünket*”, végül szolt arról, hogy a Nagy-kormány miatt nem normalizálódott a budapesti helyzet. Holott ennek megoldását elősegítették az október 28-ai kormányprogram elfogadásával, és a helyzet stabilizálása után – moszkvai értékelés szerint – inkább „*népi demokratikus*”, mint „*szovjet*” típusú rendszerével a szovjet vezetésű tömb tagja maradt volna a részleges vagy teljes csapatkivonás után is. Ugyanakkor – noha nem említette a pártvezér –, félhettek Moszkvában a kelet-európai dominóeffektustól. Zene volt füleiknek az Amerikai Egyesült Államok hangsúlyos jelzése (október 27-én, Dallasban tartott beszédében Dulles külügyminiszter utalt a lengyelországi és) a magyarországi eseményektől való katonai-politikai tartózkodásra; hathatott rájuk az olasz Togliattinak, a legerősebb nyugat-európai kommunista párt vezetőjének a magyar forradalommal szembeni fellépése, október 30-ai távirata; miként figyelembe vették a kínai álláspontot is, november 1-jéről. Főképp azonban Nagy Imre magatartása volt a szálka szemükben.

Tudjuk, hogy mi történt, milyen mozzanatsorok zajlottak több mint fél évtizeden át, 1956. november 4-e után. Mindaz, amit Nagy Imrével, körével és több mint 26 ezer társukkal tettek, a magyarországi helyzet katonai pacifikálása után előbb politikai, benne jogpolitikai aktusok sorozata volt, majd utóbb – bárminő drámáinak tűnik a megállapítás – jogtechnikai kérdéssé silányodott. Mi volt a Nagy Imre és társai elleni büntetőper? Milyen hazai és nemzetközi összefüggések játszottak szerepet abban, hogy a november 4-én reggel a budapesti Jugoszláv Nagykövetségre menedékközpontjával valójában törbe csalt, majd társaival – közük gyermekekkel és feleségekkel együtt – Romániába, Snagovba deportált, és onnan Magyarországra visszahurcolt Nagy Imre életútjának a bakó vessen véget? A politikai és adminisztratív (állambiztonsági, ügyészségi és népbírósági) szálak hol párhuzamosan, hol külön-külön, de végig egy nyomvonalon haladtak. A nem várt, a fő vonal megvalósítását keresztező diplomáciai vagy egyéb, belpolitikai lépések sohasem a végkifejlet megváltoztatását, hanem csupán annak időleges elhalasztását kívánták. Képletesen azt is mondhatnánk, hogy a nemzetközi és a szovjet munkásmozgalmak történetének horrorjaiban könnyen eligazodni tudó, ezért saját jövőjét felmérő Nagy Imre számára valójában a kvázi siralomházban töltött időt hosszabbították meg.

Moszkvában tehát október 31-én másképp, az újabb beavatkozásról döntöttek. Hruscsov repülőgépre ült, előbb a lengyel, majd Bukarestben a bolgár, csehszlovák

és román illetékesekkel ismertette a várható fejleményeket, és megszerezte egyetértésüket. Végül az Adriai-tengeren lévő Brioni szigetén tárgyalásztalhoz ült a jugoszláv párt- és állami vezetőkkel, Titóval és társaival november 2-án este. Tíz órás tanácskozásuk lényegét könnyen lehet summázni, mert rendelkezésünkre állnak a jugoszláv menedékjogot kapott magyarok további sorsáról szóló budapesti, 1956. november 16–22. közötti magyar–jugoszláv (a Nagy Imre-féle csoport romániai deportálásához vezető) tárgyalások dokumentumai. Szemben a jugoszláv állambiztonság egykori vezetőjének, az utóbb Moszkvába küldött diplomatának, Mićunovićnak oly gyakorta idézett naplójával, ami, épp szerzőjének szakmai ártalmaktól szenvedő sejtelmes stílusa miatt, kételyeket is felvet.

Ma már köztudott, hogy a szovjet intervenciós lépésekről meggyőződő kormányfő válaszlépésként jelentette be Magyarország semlegességét, és mondta fel a Varsói Szerződést november 1-ején. A magyar–jugoszláv tárgyalás jegyzőkönyveiből – Tito minden utólagos megnyilatkozása ellenére – nyilvánvalóvá vált, hogy a szovjet–jugoszláv tárgyalófelek határozottan egyetértettek abban, hogy a többpárti Nagy-kormányt el kell távolítani, miként Vidić, a jugoszláv külügyi államtitkárság helyettes államtitkára utalt erre utóbb kétszer is Budapesten. Először 1956. november 20-án. Így: *„[...] amikor a szovjet elvtársakkal tárgyaltak november 4-én [helyesen: 2-án], az volt a közös véleményük, hogy a Nagy-kormány tűnjön el. A jugoszláv kormány már előzőleg kifejtette, hogy a legjobb megoldás volna, ha Kádár elvtárs alakítana kormányt. Ezt a szovjet elvtársak tudják. A jugoszláv kormány álláspontja Kádár személyével és a Kádár-kormányal szemben teljesen világos, pozitív.”* Majd másodszor másnap, 1956. november 21-én ekképp: *„[...] a szovjet elvtársakkal november 2-án folytatott megbeszélésén a kérdéssel kapcsolatban arra törekedtek, hogy megkönnyítsék a Nagy-kormány likvidálását, és utat nyissanak egy munkás-paraszt kormány megalakításának.”* A magyar, jugoszláv és román pártvezérek, együttműködve a szovjet illetékesekkel összeesküdtek arra – miután valamennyi fél számára, különböző okokból, de ez tűnt az idő tájt a legjobb megoldásnak –, hogy megteremtik a feltételeket a budapesti Jugoszláv Követségen lévő magyar politikusok és hozzátartozóik egy részének deportálásához, és eltávolítják őket Romániába. Ők voltak az igazi konspirátorok, és nem Nagy Imre, valamint a köréből származók (akiket utóbb összeküvésekkel vádoltak, majd elítéltek, és meggyilkoltak).

Íme, a nemzetközi munkásmozgalom – mint cseppben a tenger – ekként jelent meg a színen. Nem lehet cél ez alkalommal a szovjet–jugoszláv–magyar trió kapcsolatának alakulását részletesen elemezni, de egyet s más azért illik elmondani erről, főképp azért, mert végül a Nagy Imre és társai elleni eljárásból (mint köztudott) nyilvánosan ugyan nem lett második Rajk László és társai elleni bűnügy, de abból a jugoszláv szál ez alkalommal sem maradt ki. Mi rajzolódik ki főbb vonalaiban?

Tény, hogy a magyar pártellenzék Rajk és társai újratemetéséig e rehabilitációs folyamattal Rákosit, utódait és köreibet erősen támadhatta. Ez egybeesett a Rajk és társai perében távollétében meghurcolt Tito és elvtársai elképzeléseivel. A szovjet–jugoszláv viszony normalizálását a felek ugyan különböző okokból, de akarták. Moszkva például azért, hogy Jugoszláviát a keleti blokkba becsalja. A magyar pártellenzék számára Jugoszlávia moszkvai elfogadottságának javulása fontos volt. Ők is, Titóhoz hasonlóképpen, a szocialista államalakulatok jövőbeli kapcsolataiban, azok újren-

dezésekor az ún. bandungi alapelvekben – nemzeti függetlenség, a szuverenitás, az egyenjogúság, a belügyekbe való be nem avatkozás és az önrendelkezés alapján – gondolkodtak, ezért Belgrád és Moszkva viszonyának érezhető javulása a mindezt már írásba foglaló Nagyt és körét erősítette. Így a jugoszláv példa követésének hajlama nem volt véletlen, Gerő jelzésére alapozva Andropov tájékoztatta is erről Moszkvát, még a forradalom kitörése előtt.

Belgrádot váratlanul érte október 23-a. Egyfelől ebben az antisztálinista harc ki-robbanását, és a folytatásban saját nemzetépítő politikájuk visszaigazolását látták, mert íme, a Rákosi és Gerő nevével fémjelzett úton és módon nem lehet szocializmust építeni. Ezzel szemben a munkástanácsok létrejötte, és számos más mozzanat utalt arra, hogy a magyar átalakulás jelei magukon viselik a jugoszláv modellhez történő közeledést. Másfelől aggódtak a Magyar Dolgozók Pártja számára mind kezelhetlenebb helyzet miatt, ezért nyíltan támogatták Kádárt és Nagyt (aki viszont nem a jugoszláv, hanem a lengyel megoldást tekintette példának az idő tájt). Jugoszlávia vezetése október 29-i levelében egy kommunista platformban húzta meg a változások határát. A magyar események azonban túlhaladták ezt: a többpártrendszer visszaállítása, nacionalista erők előretörése, népitételek stb. miatt Tito és társai hátra dőttek a forradalmárokat, beleegyeztek a második szovjet katonai intervencióba, nevüket, és főképp támogatásukat adták Nagy és köre kikapcsolásához.

Tény, hogy a menedékjog is felmerült jugoszláv nagykövet és Szántó Zoltán megbeszélésén a Parlamentben november 1-jén. Egy kérdés az, hogy miben kívántak közösen cselekedni a jugoszláv és Kremlbeli politikusok, és egy másik kérdés, hogy mi realizálódott ebből. Nagy magatartása húzta keresztül a felek számításait: nem mondott le, nem állt félre a támadás hírére. Sőt, a rádióban közzétett reggeli bejelentése nem hagyott kétséget: a Szovjetunió agresszor, mert csapatai támadást indítottak hajnalban azért, hogy „*megdöntsék a törvényes magyar kormányt*”. Ilyet kommunista politikus soha ki nem mondott eddig, s ha létezett első grádics a bitófához vezető úton, akkor ennek a ténynek ország-világ elé tárásával Nagy rálépett. A Moszkva által árulónak tartott Nagy és a többiek számára Jugoszlávia menedékjogot adott ezt követően. Diplomatai – noha megígérték a szovjet politikusoknak – mégsem tudták elérni Nagynál, hogy lemondjon, és azt sem, hogy ismerje el a Kádár-kormányt. Holott Belgrád ebbéli kívánságát a nagykövet az első órában félreérthetetlenül, ám eredménytelenül közölte: „*Írásbeli aktust [kell] átadni a követnek, hogy Nagy Imre az új kormányt elismeri, és bizalommal van az új kormány személyi összetételét iránt. Hogy utolsó tetteit és lépéseit a kormányban levő reakcionárius körök kényszerítésére tette meg.*” Később az újabb kísérletek is megfeneklettek az antedatált lemondó nyilatkozat elérésére.

Ezért Titóra és körére nem kis lecke megoldása hárult: fel kellett oldani azt az el-lentmondást, ami az intervencióval való egyetértésből, Kádár és társai támogatásából, illetve a Nagy-csoport sorsáért tett lépésükből, a menedékjognak a katonai beavatkozás utáni megadásából fakadt. Eredeti céljuk, hogy Belgrádba viszik őket, megvalósíthatatlanná lett. Ezt november 5-én hiába kérte írásban Nagy, társai nevében is. Ugyanis Hruscsov, már november 4-én agresszívvé vált, az „*ellenforradalom főbű-nösének*”, Nagynak és csoportjának a kiadását követelte tőlük, azzal, hogy majd a Kádár-kormánynak átadja őket. Sőt, Nagy jugoszláv ügynökként való beállításának

ecsetelésével arra vett irányt november 7-én, hogy egyfajta tettestárssá teszi Jugoszláviát, ráhárítva a felelősség egy részét a Magyarországon törtétek miatt. Ekkor Hruscsov Titónak írt levelében, már azt vetette papírra, hogy adják ki a Kádár-kormánynak „Nagy Imrét és bűntársait”. A dilemmát főképp az okozta, hogy mindezek ellenére Tito és köre a jó viszonyt fenn kívánták tartani Hruscsovvval.

Miután Nagy és társai nem óhajtottak Belgrád helyett Romániába távozni – ennek ötletét először Hruscsov vetette fel újabb, Titóhoz írott levelében november 10-én –, a Jugoszláv Nagykövetség épületében különböző okok miatt nem maradhattak, nem volt más megoldás, mint az, hogy megszüntetik a csoport menedékjogát egy garancialevél kicsikarása mellett. Ennek értelmében a menedékjogot kaptak szabadon hazatérhetnének, és büntetlenek maradnának. Jugoszlávia számára így kényszerpálya és beszűkült mozgástér jött létre, ezért a tárgyalások és mindaz, ami ezeket körüllegte, egyértelművé tette a garancialevél paravánjellegét. Ezért szinte azonnal, november 23-án kezdetét vette a diplomáciai jegyzékháború, a Tito-Hruscsov viszony kiéleződése. Ez kínos hatással volt Kádárra, aki Hruscsovnak köszönhetett mindent, de az őt támogató Tito jóindulatát sem kívánta elveszíteni. A szocializmus-építési modellekkel összefüggő polémia mellett azonban sokkal fontosabbá vált, hogy az újesztendő elejétől hajsza indult a revizionizmus és a nemzeti kommunizmus ellen, s ebben összekapcsolódott az áruló Nagy Imre és Tito politikájának bírálata. Mindez azonban túlnyúlik ezen előadás keretein, ám tény, hogy a vita zenitjét a végrehajtott Fő utcai ítélet jelentette, ami a Kádár-kormány megalakulásának bejelentésétől mint eshetőség fennállt Nagy számára. Ezt a rádióban elhangzott hírt hallva – Vas Zoltán feleségének emlékei szerint – Nagy így fakadt ki: „Ezek kivégezzen engem.”

Miként futottak a nemzetközi és hazai politikai, illetve állambiztonsági, majd igazságügyi szálak? Nyilvánvaló, hogy dr. Vida Ferenc tanácsvezető és legfelsőbb bírósági népbírósági tanácsának közel sem elfogulatlan tagjai nem az igazi felelősök a halálos ítéletekért, előbb 1958. április 24-én dr. Szilágyi József, majd június 16-án Gimes Miklós, Maléter Pál és Nagy Imre kivégzéséért. Ők a hatályos jog alapján jártak el. A valóban bűnös személyek kilétének feltárásához a fogódzót a kronológiai sorrendbe illeszthető események résztvevőinek tettei, megnyilatkozásai nyújtják. Eképp.

Ugyan Molotov már október 23-án, majd Hruscsov 28-án, a szovjet párt elitje pedig Togliattinak küldött választáviratban 31-én megfogalmazta a Naggyal szembeni kritikát, de ő, mindezek ellenére kapott volna egy utolsó lehetőséget. Az újabb beavatkozásról szóló határozat indoklásakor Hruscsov kijelentette október 31-én: „*ha Nagy beleegyezik – mármint az intervencióba és – egy ideiglenes forradalmi kormány – létrehozásába, vegyüik be miniszterelnök-helyettesnek*”. A szovjet vezetők a beavatkozás legális voltát azért óhajtották volna elérni, hogy az ENSZ diplomatái, a nagyvilág és a nyugati kommunista pártok előtt szajkózhassák: szemben az imperialista nagyhatalmak szuezi agressziójával a Magyarországon bekövetkező változások törvényesek. Ezért kellett volna most is – mint első alkalommal, a Hegedűs András által utólag aláírt – olyan papír, ami felmutatható.

Nem véletlen, és szó szerint felidézhető, mit mondott minderről a már jórészt elborult Kádár hattúdalában, az MSZMP KB ülésén, 1989. április 12-én. „*Nekem legeslegfontosabb célom az volt akkor, hogy biztonságban eljussak Szolnokra. Bármilyen*

úton-módon. Akárhik vesznek körül, eljussak és még más kötelezettségem is volt. Én kötelezettséget vállaltam azok biztonságáért, akik – tényleg kötelezettséget vállaltam én – akiknek a nagykövetségen tartózkodott. De én ilyen naiv ember, mint én, azért vállaltam kötelezettséget, mert arra gondoltam, hogy az én kérésem, hogy két ember – itt, név nélkül Nagyra és Losonczyra utalt – annyi nyilatkozatot tegyen, hogy jogilag ne hivatkozhasanak a rangjuk szerinti emberek. Na most, történelmileg én is mindent másképp látok. De az ő kívánságuk szerint, ha én írásban kötelezettséget vállalok, akkor – és nem kérek ellenvéleményt, hogy a biztonságukról gondoskodom, és a két ember igénye az volt, hogy szabadon lakásukra távozhassanak. Én ezt nem teljesíthettem, mert én sosem olvasom el a régi írásaimat, ha beszélek, mert akkor befolyásol. Ha hiszik, ha nem, én még azt is, hogy mi volt azon a nyilatkozaton. Sajnos egy tőmondat volt azon a nyilatkozaton. És azután mindenféle következménye lett ennek a tőmondatnak. Önök nagyon jól tudják, hogy ez mit jelent azok számára, akiknek a kormány legalitása fontos [...] a jugoszláv nagykövet azt mondta nekem, hogy [...] kapott felhatalmazást, hogy ezt a két személyt, próbálja rábeszélni őket, és ő még igyekezett is. Azt mondta nekem, hogy már harmadnapja próbálkozom velük, de nem boldogulok velük.” Majd, miután kijelentette, hogy „én nem voltam szovjet ügynök, ezt teljes felelősséggel kijelentem Önöknek, és tudom bizonyítani”, ekképp folytatta később: „Én ismerem a Hegedűs elvtárs nézeteit is, ismerem. Aki ugye történelmileg nézve önkritikát gyakorolt, mert ő aláírta akkor azt a levelet, amit két napig, ha jól emlékszem, az azóta elhunyt ember megtagadott.” Végül pedig azt mondta, hogy október „[...] 28-tól kezdődött az, amikor ruhára, bőrszínre, nem tudom mire rámutatva fegyvertelen embereket pogrom alapján megölték. És azokat előbb ölték meg, mint a Nagy Imréket.” A kísértő múlt nem hagyta Kádárt nyugton haláláig. Nem véletlen, hogy az idő tájt, 1956. november 4-e után fogalmazódott meg az utóbb gyakran és titokban hangoztatott, mondhatni klasszikussá vált orosz nyelvű mondás Magyarhonban, főképp a politikai tartalmú viccekben: „русский солдат нет агрессора”, azaz „orosz katona nem agresszor”.

Kádár az új párt, az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága előtt hasonlóképp fogalmazott annak idején, 1956. december 2-án. Így: „[...] a jugoszláv elvtársak ígéretet tettek arra, hogy budapesti követüket, Szoldatić elvtársat elküldik Nagy Imréhez és Losonczyhoz, közlik véleményüket, fel fogják szólítani, mint kommunistákat, hogy vessenek véget az ilyenfajta tevékenységüknek, hogy kommunisták nevével deklarálják az ellenforradalmat, elmondják, nyissák meg az utat egy forradalmi kormány létrejöttének.” Ez nem sikerült. Ezzel szemben azonban, ha nem is tőmondatként, Nagy – a jugoszlávok kérésére, bár tartalmában kérésükkel éppen ellentétesen – papírra vetett egy kőkemény nyilatkozatot utóbb, amiben nem kertelt: nemhogy elismerte volna Kádár kormányát, hanem arról írt, hogy „a magyar vezető körök a szovjet csapatok beavatkozását kérték”. Hruscsov mondása ezért valósággá lett, illetve a számonkérés egyik tételévé vált: „Ha Nagy nem mond le, az ellenség szolgálatában áll.” Mivel pedig nem mondott le, pere a hruscsovi kinyilatkozás második felét lett hivatva igazolni. A moszkvai prezídium kérésére – mondhatni utasítására – fogalmazták bele az első, őt és társait támadó írás anyagba, hogy „[...] határozottan szakítani kell Nagy Imre és Losonczy Géza csoportjával, amely a munkásosztály és a népi hatalom pozícióit feladva, nyílt szovjetellenes harcra való felhívással nacionalista, sovinszta

alapra helyezkedve utat nyitott az ellenforradalmi erőknek és ezzel ténylegesen elárulta a szocializmus ügyét.” A Szolnokon kiadott Szabad Népből adták közre a kádári MSZMP első politikai nyilatkozatában, november 7-én. Ha Hruscsov Titótól „Nagy Imrét és bűntársait” követelte ugyanezen a napon, akkor ez a megfogadott kérelem, a moszkvai prezídium nyomása, mondhatni ukáza, immár a következő határon túli, birodalmi, és csupán látszatra magyar stáció volt.

Ennek ellenére kezdetben, amíg Nagyot és társait nem deportálták Romániába, a szovjet szuronyokkal hatalomra segített Kádár, döntően taktikai okokból, Nagy szabadlábban lévő hívei és számos követője, valamint a közelmúlt történései miatt visszafogottabb volt a menedékjogot élvezőkkel szemben. Így volt ez az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának első ülésén, november 11-én, ugyanezen a napon elhangzott rádióbeszédében, és a Nagy-budapesti Munkástanács ülésén, november 14-én.

November 10-étől a szovjetek Kádár feletti gyámkodása fokozódott, mert magas rangú pártpolitikusokkal egészült ki a budapesti szovjet fegyveres – állambiztonsági és katonai vezetőkől álló – stáb, akik a magyarokkal a legfőbb elvi kérdésekben, így Nagy és társai ügyében is közösen döntöttek. Azt követően, hogy november 12-én megjelent – természetesen november 4-re antedatálva – az Elnöki Tanács két határozata a Nagy-kormány felmentéséről és a Kádár-kormány kinevezéséről, a helyzet tisztulni látszott, mert immár feleslegessé vált a lemondó nyilatkozat. Ebből is fakadt, hogy a menedékjog órái-percei megszámláltattak. A valótlanságokat állító jugoszláv nagykövet felkereste Kádárt november 16-án, és felújították a csoport jövőjéről folytatott, de megrekedt tárgyalásokat. Kádár Soldatićnak „[...] minden alkalommal kijelentette, hogy nincs olyan tervünk és szándékunk, hogy Nagy Imrével és csoportjával szemben megtorlást alkalmazzunk.” Ugyanezen a napon Szerov, a KGB vezetője, társaságában Arisztovval és Szuszlovval, az SZKP KB titkáraival és Malenkovval, a prezídium tagjával tájékoztatta Kádárt a menedékjogot még élvezők elbrablásának és Romániába szállításának tervéről. Amellett, hogy az előkészületekről beszámoltak, tájékoztatták Moszkvát másnap arról is, hogy „Kádárnak elmondtuk elképzeléseinket, aki azokkal teljesen egyetértett.” Ez idő tájt egyeztetett Moszkva és Bukarest, ahol támogatták a romániai deportálás tervét.

A jugoszlávokat is értesítették a szovjetek, akik – noha tudták, hogy a menedékjogról lemondó, és a követséget elhagyó három magyart, Lukács Györgyöt, Szántó Zoltánt és Vas Zoltánt még aznap, 18-án lefoglalták – félrevezető módon azt állították a követség épületében maradtaknak, hogy az eltávozottak a Parlamentben a politikai életbe való bekapcsolódásukról egyeztetnek. A magyar fél különböző eszközökkel húzta az időt a magyar–jugoszláv tárgyalásokon, vélhetően azért, hogy minél jobban előkészíthessék – főként már Romániában, mintegy „technikailag” – a végkifejletet. Kádár, Kardelj miniszterelnök-helyetteshez november 21-én címzett levelében leszögezte álláspontját, miszerint kormánya „Nagy Imrével és csoportja tagjaival szemben múltbeli cselekedeteikért nem kíván megtorlást alkalmazni”. Azt is rögzítette ebben, hogy „[...] tudomásul vesszük, hogy ily módon a csoport számára nyújtott menedék megszűnik, ők maguk a Jugoszláv Nagykövetséget elhagyják, és szabadon távoznak saját lakásukra.” A menedékjogot élvezők kétkedve, de írásban lemondtak arról, így megszülethetett a magyar–jugoszláv alku 22-én.

Ezen a napon kötötték meg egy másik, magyar–román kormányközi egyezményt is. Néhány órával a szovjet állambiztonsági akció bekövetkezése előtt érkezett Budapestre kétnapos látogatásra Gheorghiu-Dej társaival. Jellemző, hogy előbb tárgyaltak Szuszlovékkal, majd csak ezt követően Kádárral. Ugyan a külügyminiszter-helyettesek – egyfelől az 1942 februárjától a szovjet titkosrendőrségnek dolgozó, és 1945 őszétől a magyar politikai rendőrség egyik fontos beosztású vezetőjének, az utóbb, 1950 novemberében agyonvert Szücs Ernőnek operatív hálózatához tartozó Sebes István, másfelől Aurel Málnaşan – irták alá, nyilvánvaló, hogy Gheorghiu-Dej és Kádár állapodott meg a három pontból álló egyezmény alapelveiben. Kikötötték benne, hogy a csoport nem folytathat a magyar államrend elleni tevékenységet (valójában ez legalizálta deportálásukat), és emellett azt is tartalmazta, hogy az állambiztonsági és fegyveres őrizet alá kerülők Romániából más országba, vagy Magyarországra csak a Kádár-kormány engedélyével utazhatnak.

Amikor a csoport elhagyta a követségi épületet, Nagy Imre életében utoljára, néhány másodpercig, szabadon magyar földön lépkedhetett. Este fél hét tájban beszálltak a buszba, amelyen gyanús jeleket észleltek, s az elindulást követően beigazolódtott kétkedésük. Szovjet páncélosok csatlakoztak hozzájuk, a hazaszállítás ellenőrzésére hivatott két jugoszláv diplomatát szovjet tisztek erőszakkal leszállították az Ajtósi Dürer soron lévő szovjet katonai parancsnokságnál, az utasokat pedig Mátyásföldre, a II. Rákóczi Ferenc Katonai Középiskolába települt KGB-központba hurcolták. Itt tudták meg, hogy három társuk is itt, és nem a Parlamentben tartózkodik három napja.

Dr. Münnich Ferenc tárgyalt a csoport tagjaival, valamennyien visszautasították mind a Kádár-kormány nyilvános támogatását, mind azt, hogy önként távozzanak Romániába. Naggyal nem dr. Münnich, hanem Walter Roman beszélt. Magyarul beszélhettek, mert Neulander Ernőként született. A Securitate megszervezője, a román párt központi bizottságának tagja, Nagy régi ismerőse sem járt sikerrel, mert Nagy – többek között – kijelentette előtte, hogy „[...] én Magyarországot önként el nem hagyom, legfeljebb elhurcolhatnak és semmiféle nyilatkozatot nem vagyok hajlandó adni.” Még 24 óra sem telt el, késő délután, kora este, két szovjet repülőgép szállította őket Bukarestbe, ahonnan Snagovba vitt útjuk. Kádár, nem kis örömmel közölte elvtársaival, a KB-tagokkal ezen a napon, hogy Nagyék „nem mentek a lakásukra”. A csoport bíróság elé állított tagjainak többsége román felügyelet alatt élt 1956. november 24-étől 1957. április 14-ig. Voltak nem kevesen közülük, akik még ezt követően, hónapokon keresztül ‘élvezhették’ a baráti állam ‘vendégszeretét’.

Az elrablásról a közvéleményt a Népszabadság, szokás szerint hazugsággal fűszerezett szöveggel tájékoztatta november 24-én: Nagy és társai „saját kérésükre” távoztak Romániába. Kádár két nappal később, a rádióban szólt erről. Miképp? „Mi ígéretet tettünk, hogy velük szemben – az általuk is utólag elismert – múltbeli súlyos cselekményekért büntetőeljárást nem indítunk. Ezt be is fogjuk tartani.” Távozásuk nem szól örök időkre, de helyesebb, hogy elhagyták az országot. Beszédében csupán az október 23-tól 30-áig terjedő időszakot ismerte el – nem véletlen, mert erről a napról keltezték a szovjet kormánynyilatkozatot –, a következő napokat ellenforradalomként értékelte. Élesen kikelt Nagy ellen, aki kommunistaként „megbocsáthatatlan bünt” követett el, nem mondott le, és a szovjet pártvezetésnek Nagy kettős politikájáról

alkotott nézetével egyezően, elmarasztalta őt. Azért is megróttá, hogy harcra buzdított november 4-én, hajnalban.

Az SZKP – ekképp Kádár és köre – Nagy-ellenes céljait szolgálta, hogy november 27-én a szovjet pártelnökség utasította a külügyi tárcát, hogy a KGB és a hadsereg segítségével gyűjtsön rá vonatkozó, terhelő adatokat. A december 4-én elkészült összeállítást Zamcsevszkij, a Külügyminisztérium 5. Európai Osztályának vezetője készítette. Nagy múltját, megnyilatkozásait, valamint a jugoszlávokhoz fűződő viszonyát tartalmazta. Sok haszonnal nem forgathatták utóbb azok, akik Nagy és társai felelősségre vonását készítették elő.

1956. december 5-én az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának határozatában rámutattak „*arra az elítélendő szerepre*”, amit – a határozat szerint – állandóan jobbra tolódó, tehetetlen Nagy-kormány játszott az „*ellenforradalmi erők*” előretörésében. Ezt a tételt – szinte vádiratként – az alábbi követelések kormány általi elfogadásával támasztották alá: „*[...] garancia nélküli semlegesség önkényes kimondása, a Varsói Szerződés azonnali hatályú, törvénytelen felmondása, az ENSZ-beavatkozás kérése, az ellenforradalom leverésére segítségül hívott szovjet csapatokkal szembeni ellenállásra való felhívás; az ellenforradalmi pártok tevékenységének és garázdálkodásának eltűrése, valamint a többpártrendszer olyan értelmű deklarálása, amely a szocializmus alapjainak feladásával volt egyenlő.*” Sőt, a „*féherterror nyílt dühöngésének napjaiban*” a „*kommunista miniszterelnök*” nyíltan nem lépett fel „*az ellenforradalommal szemben*”. Ha valaki felidézte magában a korábbi évtizedek nemzetközi és magyar pártdokumentumait, a határozat frazeológiája alapján nem lehetett kétséges előtte, hogy mit hoz a jövő a volt kormányfőnek. Nem kevesebbet állított valójában a határozat, mint azt, hogy Nagy elárulta elvtársait.

Ahogy az előző hónap elején, úgy a budapesti, 1957. január eleji, 1–3. közötti testvérpárti (bolgár, csehszlovák, magyar, román és szovjet) pártvezetői találkozón – Hruscsov is jelen volt – összhangban az 1956. decemberi 5-ei MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának határozatával, ellenforradalomnak minősítették a történeteket. A találkozón jelenlévők megvitathatták a Nagy-csoport ügyét. Sirokó fel is jegyezte, hogy „*Nagy és mások felelőssége a magyarországi eseményekben és ennek törvényes (jogi) következményei*”. A románok pedig azt vetették papírra, hogy „*vizsgálni fogják a Nagy-ügyet*”. Az öt párt és kormány vezetőinek találkozójáról kiadott közlemény tovább ment a decemberi határozatnál midőn leszögezte, hogy „*[...] sikerült felszámolni a fasiszta diktatúra létrejöttének veszélyét, meghiúsult a belső ellenforradalom és az agresszív imperialista körök azon törekvése, hogy Magyarországot az új háború veszélyes tűzfészkevé változassák Európában.*” Ugyanezen a napon, ugyancsak a Népszabadságban, ahol az SZKP-val egyeztetett – valójában Moszkva által is elfogadott – kormánynyilatkozatot ismertették január 6-án, annak szövegébe belefoglalták az „*árulók*” kifejezést. Így ment ez mindaddig, ez követhető nyomon Kádár beszédeiben, amíg párthatározattá nem lett február végén. Ami pedig az igazságszolgáltatást illette, ha a harcokban diktatúra létrehozásán fáradozó sok „*fasiszta*” is részt vett, akkor velük szemben – miként 1945-től – népbíráskodásra van szükség a számonkéréskor. Ezt, miután már '56 novemberében felmerült a gondolat a koalíciós éra jogi fórumának létrehozására, alig 24 órával később dr. Nezvál Ferenc, a kormány igazságügyi politikájáért 1956. december 29-étől felelős első ember, a tárca megbízott veze-

tője, papírra is vetette Marosán Györgyhöz írott levelében: „[...] a népbíróság létrehozásával rendezzük a népbírák, vagyis az ülnökök fizetésének biztosítását.” Az idő tájt semmi sem volt véletlen...

Csou En-laj, a Budapestre látogató kínai kormányfő előtt Kádár kijelentette 1957. január 16-án, hogy „Nagy Imre áruló szerepe egyre láthatóbb és bizonyíthatóbb.”

Nagy letartóztatásig, egyetlen nap kivételével Snagovban élt deportáltként. Kérésére, hogy a magyar párt kiküldöttével beszélhessen, Kállai Gyulával találkozhatott Bukarestben, 1957. január 25-én. Nagy érezhette, hogy mi vár rá a nem is oly távoli jövőben, amikor – lehallgatott, ekképp rögzített beszélgetésük elején – szinte az első percekben Kállai fejéhez vágta: „Ha bíróság elé akarnak állítani, vagy be akarnak börtönözni, vigyenek, nem érdekel.” Visszatért ehhez a gondolathoz később, amikor akképp vitatkozott, hogy „jobb, hogy ha a peren elemezzük”. Így következett be, hogy Budapesten, az elvtársait tapasztalatairól tájékoztató Kállai ajkáról hangzott fel először az, január 29-én, hogy „később esetleg meg kellene nézni, nem kellene-e bírósághoz fordulni”, mert Nagy és veje, Jánosi – Kállai jellemzése szerint – „az egész ellenforradalom szervezésében, vezetésében és eszmei irányításában komoly szerepet játszottak”. A ‘divide et impera’ érdekében, a Romániában nyüzsgő Kállai arról is szót ejtett az Ideiglenes Intéző Bizottság előtt, hogy Lukács, Szántó és Vas esetében lát lehetőséget arra, hogy a csoportról leválasszák őket, Újhelyinél azért nem, mert gyanakvással teli a párt iránt, mi több, úgy érzi, hogy „második Rajk-per” készül. Valamennyi, a csoport tagjaival folytatott beszélgetését magyar, román és szovjet illetékesek közötti konzultáció követte, amelyeken Kállai vitte a prímet, és az ő álláspontja alapján szabták meg a további teendőket.

Az Ideiglenes Intéző Bizottság ülésén Kállai február 12-én, majd 19-én erősködött, keményített a Naggyal szembeni mondandójában. Ez idő tájt az Elnöki Tanács határozatával menesztett kormányfő papírra vethette gondolatait Romániában. Szemben az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának 1956. decemberi határozatával, ahol „pártellenzék” névvel illették csoportját, de a történeteket már ellenforradalomként kanonizálták, a párt 1957. februári 26-i határozatában az árulás vádja már pártállásponként rögzült, ekképp: „Párttagságunk egyre világosabban látja a Nagy Imre–Losonczy-csoport áruló tevékenységét.” Majd pár nappal később, március 7-én, amikor a Moszkvából hazaengedett Révai írása *Eszmei tisztaságot* címmel megjelent a Népszabadságban, Nagy számára egyértelművé vált: politikai kiátkozását jogilag is szentesíteni fogják, bíróság elé fogják citálni. Arról pedig nem is tudott, hogy Salgótarjában mit mondott róla Kádár február 2-án. Kádár részéről először itt vált érezhetővé a széles nyilvánosság előtt is, hogy szemben eddigi mértéktartásával, Naggyal le kíván számolni. A három nappal később megjelent Népszabadság tudósított beszédéről, amiben Nagyot „az ellenforradalmi felkelés szításával” vádolta, és árulónak nevezte.

Mindez nem volt véletlen. Már január eleje, a budapesti találkozó óta a testvérpártok egy részének egyetértésével, nemzetközi egyeztetéssel kezdetét vette a politikai szférán túli leszámolás előkészítése. Ehhez, és nem Nagy kérésének teljesítéséhez köthető Kállai útja, aki a csoport véleményének kifürkészésével bíztak meg. Kádár és társai úgy értékelték át az 1956. decemberi párthatározat történeti vonatkozású megállapításait, hogy azt nem a magasabb jogosítvánnyal rendelkező testület, a Központi Bizottság tette. Sőt, tíz nappal a salgótarjáni beszéd közzététele

után, február 15-én, Kiss Károly már a nyilvánosság előtt követelte Nagy és csoportja bíróság elé állítását.

Kállai beszámolóját elfogadták, Kádár pedig nem hezitált január 29-étől. Az öt-pontos, vonatkozó határozatból a harmadik végrehajtásával óhajtották megalapozni Naggyal és csoportjával szemben a jövőbeli pártbeli álláspontot – és amiről a belső, nem nyilvánosságnak szánt határozat is hallgatott –, valamint az állambiztonsági- és ügyészségi-, majd végül népbírósi eljárást. *„Szükséges a Nagy Imre csoport október-novemberi tevékenységére vonatkozó tényanyagot összegyűjteni. (Visszaemlékezések, ellenforradalmárok vallomásai, kormányülések jegyzőkönyvei stb.) Megfelelő összeállítás után ez alapot nyújthat a párttagság és a közvélemény helyes tájékoztatásra.”* – tartalmazta szó szerint a határozat, a végrehajtásért Kádár felelt.

Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága a Nagy Imre-csoport elleni eljárás megindításáról még nem döntött 1957. február 26-án. Kádár beszámolójában arról szólt, hogy *„[...] a burzsoá reakciós nézeteket a pártba, a mozgalomba a Nagy Imre–Losonczy-csoport hozta be”*, ezért a vele szembeni harc *„nemcsak a párt számára létkérdés, hanem az egész munkásosztály, a Magyar Népköztársaság számára is az [...] a burzsoáziának sikerült elérnie, hogy a munkásosztály egy részét a maga oldalára tudta vonni és politikai akciókkal támadásba vitte őket a Népköztársaság ellen.”* Innen vezetett az út ahhoz, hogy mindez a Nagy Imre–Losonczy-csoport előkészítő és tényleges tevékenysége ‘a Magyar Népköztársaság törvényes rendje elleni bűncselekmény’ minősítésbe csapjon át. Amiben viszont határozta, az Álmos-könyv szerint sem kecsgetett sok jóval, mert *„[...] a szocializmus erőinek megbénítását mindenekelőtt Nagy Imrékék idézték elő antimarxista, revizionista, valójában a proletárdiktatúra tagadását jelentő burzsoá, nacionalista, szovjetellenes nézeteikkel. Nagy Imrékék revizionista nézeteikkel egy frontba kerültek az imperialista burzsoáziával, s október 23-a előtt az ellenforradalom előőrseinek, a november 4-i fordulat után pedig az utóvédjeinek szerepét töltötték be [...] A közelmúlt eseményeinek megítélésében a Magyar Szocialista Munkáspárt szervezeteiben elvi-politikai egység alakult ki. Párttagságunk egyre világosabban látja a Nagy Imre–Losonczy-csoport áruló tevékenységét, és az a véleménye, hogy sikeres haladásunk előfeltétele a jövőben is az lesz, ha a csoport antimarxista nézeteit véglegesen felszámoljuk.”* Ezért azt javasolta Kádár az Ideiglenes Intéző Bizottságnak, hogy az, a csoport *„pártellenes tevékenységével kapcsolatban biztosítsa a tények pontos felderítését és rendszerezését, a végzett munkáról kellő időben teygen jelentést”*.

Kádár, a vita összegezésekor Nagy második világháború utáni egész működését görcső alá vonta, s ahol csak tudta, igyekezett azt valótlanságokkal tarkított beszédében megkérdőjelezni. Csökönyösnek titulálta, elmarasztalta, mert nem gyakorolt önkritikát, hogy már 1955 nyarától – Kádár szerint – *„szervezett frakcióként”* működött csoportja. A hadseregnél pedig arról elmélkedett, hogy a *„a bűnösök között első helyre [...] kell tenni [...] azokat, akik elárulták az ügyet, akik Maléter és a többiek kezébe adták a dolgot”*. A szigorúan titkos, zárt anyagként kezelt, nyilvánosságot nem kapott, belső határozatban mindezeket akképp rögzítették az 5. pontban, hogy *„[...] a Nagy Imre–Losonczy-csoporttal kapcsolatos állásfoglalásra vonatkozó javaslatot a Központi Bizottság elfogadja. Utasítja a Központi Bizottság Agitációs és Propaganda Osztályát, hogy két héten belül a rendelkezésre álló közismert tények*

feldolgozásával hozza nyilvánosságra e csoport politikai tevékenységére vonatkozó anyagot.”

Mindezek mellett – ha talán nem lett volna mindez elégséges Nagy és társai kezsztre feszítéséhez – a belügyek vezetésével március 1-jével megbízott Biszku Béla is szót kért az ülésén, és a március 15-ével összefüggő téziseket tartalmazó előterjesztéshez hozzászólva elégtelennek, és a KB határozatával nem egyezőnek ítélte a Nagy-féle csoport szerepéről készített értékelését. Abban ugyanis az állt, hogy „[...] a kommunisták, a haladó erők üldözése mind féktelenebbé vált, megkezdődtek a lincselések, védteleneket gyilkoltak meg. Mindszenty József és B. Szabó most már nyíltan is előálltak a restauráció programjával.

Ilyen körülmények között, az akkor már valóságos hatalommal nem rendelkező Nagy Imre-kormány tevékenysége nem volt más, mint az ellenforradalom leplezése.

Különösen súlyos bűne volt ennek a kormánynak az, hogy az ellenforradalom követelésére felmondta a Varsói Szerződést és kinyilvánította az ország semlegességét. A Varsói Szerződés felmondása nem az államközi érintkezésekben előfordult hibák kijávitását segítette elő, hanem nyílt szakítás volt a szocialista táborral. Ebben a helyzetben a semlegesség kinyilvánítása az átállást jelentette a tőkés táborba, árulást jelentett. A Nagy Imre-kormány ezzel a tétével a magyarországi ellenforradalmárok elől a restauráció útjában álló utolsó akadályt is elhárította.”

Mindez Biszkunak kevés volt. Szerinte „[...] meg kell mutatni tevékenységüket az előkészítésben és később, az ellenforradalom alatt is. Tulajdonképpen ki volt a vezérkar az ellenforradalomban? Láttuk, hogy november 4-e után is az ő csoportjukhoz tartozók szervezték a sztrájkokat, bojkottot stb. Az értékelés Nagy Imréék tevékenységét leszűkíti október 23-tól november 4-ig. Nézetem szerint – húzta alá – csökkenti a csoport tevékenységét az események szervezésében, vezetésében és visszavonulásában.”

Ezután felgyorsultak az események. Jepisev, a bukaresti szovjet nagykövet 1957. február 27-én Bukarestből küldött táviratára reagált az SZKP Elnöksége március 4-én. A táviratban az állt, hogy megállapodott Bodnăraşsal arról, hogy „[...] a magyar elvtársak Romániába küldik munkatársaik egy csoportját, akik lefolytatják a szükséges vizsgálatot, míg Magyarországon olyan közvéleményt alakítanak ki a dolgozók körében, hogy Nagyot, mint a nép érdekeinek elárulóját teleplezhessék, s a kellő pillanatban átadhassák a bíróságnak.” Az SZKP Elnöksége a KB tagját, a külföldi kommunista pártkapcsolatok osztálya vezetőjét, Ponomarjovot küldte a román fővárosba, hogy tárgyaljon a román illetékesekkel. Megbízta Malenkovot, hogy tájékoztassa Kádárt a Nagy Imréről és csoportjáról az SZKP KB elnökségi ülésén folytatott véleménycseréről. Ugyanőt és Bulganyint azzal bízta meg, hogy hasonlóképp tárgyaljanak Kádárral Maléter és Kopácsi ügyéről. Ezzel is összefüggött, hogy a március 8-ra kitűzött Maléter és társa, Kopácsi Sándor ügyet elnapolták 24 órával később, március 5-én. Továbbá azzal, hogy február 28-án már felmerült: amennyiben a Romániában lévők közül letartóztatnak egyeseket, nem kellene-e azoknak ügyével egyesíteni Maléterék ügyét. Az igazi ok azonban a második világháború előtti moszkvai kirakatpereket előkészítő szovjet állambiztonság gyakorlatából következtethető ki: egy igazi összeesküvésű ügynek két fő, egy politikai és egy katonai szála van. A világegés utáni magyarországi sikeres átültetést jelzi a Magyar Testvéri Közösség tagjai ellen

indított perek közül a dr. Donáth György és társai ügy, továbbá a Rajk-per, amitől a katonai vonalat, Pálffy György és társai ügyét csak utóbb különítették el, 1949 őszén.

Ez alatt Budapesten március 5-én arról is állást foglalt az Ideiglenes Intéző Bizottság, hogy tájékoztatják mind a román, mind a szovjet politikai vezetést a február 26-i határozatról. Jelentős változásnak tekinthető, hogy Kállai helyett – aki Bukarestbe utazott azért, hogy találkozzon Ponomarjovval és román részről Bodnáraşsal március 8-án és 9-én – „*a Nagy-csoport többi tagjával kapcsolatos ügyek állandó felelősének Münnich elvtársat*” jelölték ki. Azt a dr. Münnichet, akinek nem elhanyagolandó szerepe volt Kádár Moszkva oldalára állításában, aki november 4-étől a kormány elnökhelyettese, 12-étől egyúttal megbízva a fegyveres erők és a közbiztonsági ügyek vezetésével, ez idő tájt pedig már a kormány első elnökhelyettese volt, február 28-ától. (Eredetileg Kállai feladata volt továbbá, hogy elintézte Szántó és Vas részére egy éven át való, további ott-tartózkodását, és szerződéses munkavállalását, valamint Lukács hazajövetelét, amit április 11-én be is jelentettek. Még Tömpe Istvánt, a belügyminiszter állambiztonsági helyettesét is Bukarestbe küldték, március 19-én).

Kállai tájékoztatta Ponomarjovot arról, hogy a – szovjet-román megállapodásnak megfelelőképp – magyar állambiztonság három-négy munkatársa érkezik 8–10 napon belül Bukarestbe, elsősorban Losonczy, Fazekas György és dr. Szilágyi ügyének nyomozására, majd ennek alapján kiterjesztik a Nagy-csoport további tagjaira is a vizsgálatot. Azaz – szűrte le Ponomarjov Kállai szavaiból a lényegét – „*az MSZMP vezetősége úgy döntött, hogy a nyomozást több szakaszra bontja.*” Kállai elmondta azt is, hogy csupán taktikai okokból nem határoztak még Nagy bírósági felelősségre vonásáról, nehogy azt megakadályozhassák a volt kormányfő azon hívei, akik a KB tagjai. Az Ideiglenes Intéző Bizottság tagjainak többsége: „*Kádár, Marosán, Münnich és Kállai megállapodott Nagy és csoportja bírósági eljárásnak megszervezésében.*” Azaz lépésről-lépésre készítik fel előbb az Ideiglenes Intéző Bizottságot, majd az Ideiglenes Központi Bizottságot „*a döntés elfogadására*”.

Kállai nem nyugtatta meg sem a románokat, sem a szovjeteket, akik radikálisabb megoldást szorgalmaztak. A románok együttműködésüket hangsúlyozták, de aggodalmaskodtak amiatt, hogy szerintük – és a jelentést író Ponomarjov hasonlóképp vélekedett – „*Magyarországon nem folyik megfelelőképpen Nagy eljárásának előkészítése*”. A moszkvai pártpolitikus szovjet állambiztonsági tanácsadó Bukarestbe küldését javasolta, emellett azt sem hallgatta el, hogy „*a magyar szerveknek egy szovjet KGB tanácsadóval segíteni*” kellene. A magyar delegáció közelgő útjára célozva fejtegette, vessék fel előttük, hogy „*erősíteni kell a Nagy-csoportot leleplező munkát Magyarországon*”.

Ilyen előzmények után – és azt követően, hogy március 10-én elrendelték a nyomozást Nagy Imre ügyében – utazott Kádár társaival együtt a Szovjetunióba, ott tartózkodott 1957. március 20–28. között. Hazaérteztükét követően az Ideiglenes Intéző Bizottság április 2-án tartott ülésén beszámolt a kormánydelegáció útjáról, a Nagy Imre-ügyre is kitérve. Nem kertelt, elmondta, hogy ők, Kádárék vetették azt fel. Közölte Moszkva álláspontját: „*Helyeslik, hogy megfelelő szigorú felelősségre vonást eszközöljünk [...] megfontolás tárgyát képezheti, hogy rövidebb, vagy hosszabb idő múlva kell [...] de helyeslik, hogy ez megtörténjék. Akik már ezzel a dologgal foglalkoztak náluk – célzott Bulganyinra és Malenkovra, akik az SZKP prezídiumából*

foglalkoztak a Nagy Imre-csoport ügyével, valamint Ponomarjovra –, *azt mondják, hogy a büntetőeljárás nem kerülhető el*". Végezetül kijelentette, hogy a magyar nép ellenségeinek és a világnak „[...] meg kell mondani, hogy büntetlenül nem lehet ellenforradalmat szervezni szocialista rendszerben. Én amelletl vagyok – tette le a garast –, hogy munkához kell látni és valami belátható időn belül dönteni kell, nem lehet 8–10 hónapig várni a mérgefog kihúzásával.”

Kádár április 5-én tájékoztatta az Ideiglenes Központi Bizottságot is. Sem előzőleg, sem itt nem mondta el, hogy 23 szovjet tanácsadót kért, majd közölte, hogy a „*legnagyobb egyetértés volt a Nagy Imre-csoport kérdésében*”. Mondandójának fogalomhasználata nem hagyhatott kétséget senkiben, tudatta, hogy büntetőeljárás lesz, mert a szovjetek által támogatott álláspontja „*igazságos és feltétlen következetes megvalósítást kíván*”, ugyanis a „*Nagy Imre-féle áruló*” csoport harca nélkül a „*horthysta ellenforradalom*” nem tudott volna „*előmászni és a Népköztársaság rendjét megintgatni*”. Okfejtése végén mennydörögte: „*Meg vagyok győződve, hogy az aktív, vezető ellenforradalmárok részben szabaddalban, részben felügyelet alatt vannak. Ha mi ezekkel nem számolunk le a bűnük arányában megfelelő szigorúsággal, akkor a magyar népnek soha nyugta nem lesz [...] itt nem kell kitalálni bűnöket és felelősségre kell vonni őket.*” A hozzászólók érdemben támogatták.

Ez idő tájt Nagy továbbra is gondolatait, emlékei utolsó fozslányait véshette papírra Snagovban. A volt kormányfő a kommunisták pártjában mind kevésbé reménykedhetett, mert bebizonyosodott előtte, hogy félreértette Kállaival folytatott beszélgetését – korábban úgy vélte, hogy azt az MSZMP irányába tett gesztusaként értékelhetik –, és tapasztalhatta helyzete folyamatos rosszabbodását, életkörülményei megváltozását. A hozzá eljutott újságokat olvasva érezhette a közelgő peres eljárás szelét. Többek között ezért is levelet írt Romanhoz április 6-án. Ebben már az olvasható, hogy „*Én nem kérek mást, mint tárgyilagos vizsgálatot, hogy az SZKP XX. kongresszusának szelleme és határozatai a magyar kérdés, és ezen belül a Nagy Imre-ügy megítélésében se maradjanak papíron, hanem váljanak valósággá [...] a cél ne szentesítse az eszközt. Az árulás vádjával szemben pedig a jó magyar közmondást idézem: A tolvaj kiabálja, hogy fogják meg!*” Nem tudhatta, hogy a forradalom alatt született MSZMP vezetői alig 72 órával később mihez adják szentesítésüket az Ideiglenes Intéző Bizottság ülésén, április 9-én.

A magyarországi októberi-novemberi események a marxizmus-leninizmus fényében című vitaanyag Nagy és csoportja nézeteit és politikai tevékenységét tartalmazta. Kádár ennek vitája során Nagyot többször, súlyosan elmarasztalta, mondván ilyeneket, hogy „*tudatosan támaszkodott a reakciós erőkre*”, és így tovább. A szerkesztett anyag Kállai neve alatt jelent meg, felért egy vádirattal. Készült egy melléklet is az ülésről. Ahogy mondani szokás, az eb itt volt elhantolva, valójában Kádár az ebben foglaltak közléséért hívta össze társait, és a legszigorúbb diszkréciót követelte az elmondottakkal kapcsolatban. Sőt, hallgatott arról, hogy március vége óta Rajnai Sándor alezredes vezetésével további három magyar állambiztonsági munkatárs kezdte meg a vizsgálatot Romániában. Nem szólt arról sem, hogy április 5-én írásban kérte a román kormányfőt, hogy vonja meg a menedékjogot a Nagy-csoporttól. Nem közölte továbbá azt, hogy Fazekas Györgyöt, dr. Szilágyit és Tánczos Gábort már le tartóztatták. Így írásos előterjesztés nélkül, szóban jelentette be, hogy a BM javasolja

a Nagy Imre-csoport néhány tagjával szemben vizsgálat lefolytatását, „*bizonyos elemek*” őrizetbe vételét és a „*büntetőeljárás megindítását*”. Nem vitatták, így lett párt-határozati szentesítéssel további letartóztatott Donáth Ferenc, Haraszi Sándor, János, Losonczy, Nagy és Vásárhelyi Miklós. A BM újabb személyek, köztük Tildy Zoltán (őt május végén vették őrizetbe) letartóztatására tett javaslatait – kizárólag napi politikai megfontolások alapján, taktikai okokból – elvetették.

Egy nappal Nagy Imre letartóztatása előtt tanácskozott az Ideiglenes Intéző Bizottság. Az előterjesztés szerint 500 számozott példány készült el *A jobboldali nézetektől az osztályárulásig* című összeállításból, és azt a pártaktíva szűkebb körében – a megyei és kerületi pártbizottságokon 2–3, a járási pártbizottságon 1–1 példányban – terjesztették. A Kossuth Kiadó által kiadott, 132 oldalas terjedelmű anyag alcíme sem volt külön: „*Adalékok Nagy Imrének és csoportjának elméleti és gyakorlati tevékenységéhez 1947–1956*”. Az Agitációs és Propaganda Osztály szélesebb körű, 2500 példányos, átdolgozott, újabb tényekkel és dokumentumokkal kiegészített kiadást javasolt azzal, hogy el kell juttatni minden párt- és tömegszervezethez, honatyához, sőt, a testvérpártok is érdeklődnek iránta.

A BM Politikai Nyomozó Főosztálya Vizsgálati Osztályán létrejött egy különleges nyomozócsoport Rajnai vezetésével „*az ellenforradalmi események során vezető és szervező tevékenységet folytató*” személyek vizsgálatára 1957 elején. Rajnai április 14-én délután letartóztatta Nagyot, akit társaival még aznap visszazáráltak Budapestre, és a Gyorskocsi utcai börtön épületébe zártak. A vizsgálat egyre gyorsuló ütemben folytatódott. Attól függően, hogy az épp érvényes vizsgálati terv, az épp hatályos koncepció kikre terjedt ki, a létszám akként változott, 63 és 88 fő között. Moszkvában május 24–25-én a lengyel-szovjet tárgyaláson a lengyel fél nem értett egyet a perrel. Kádár június 6-án beszélt az új budapesti szovjet nagykövettel, Gromovval. A magyar pártvezér arra kérte, szervezzen meg egy találkozót, hogy konzultálhasson Budapesten az SZKP Elnökségének egyik tagjával. Brezsnyevnek és Andropovnak – aki ez idő tájt az SZKP KB szocialista országok kommunista és munkáspártjaival fenntartott kapcsolatokkal foglalkozó osztályát vezette – Hruscsovhoz írott június 15-i feljegyzéséből ismert, hogy Gromov előbb a „*VCS*” vonalon 11-én, majd két nappal később pedig táviratban jelezte ezt. Utóbb arról, hogy Kádár a vele folytatott második megbeszélés alkalmával akképp módosított álláspontját, hogy a magyar párt Intéző Bizottsága megtárgyalta az általa felvetett találkozót, és „*úgy látják jónak*”, hogy Kádár és Biszku Moszkvában tárgyaljon 19–22. körül. Kádár szerint az ott megtárgyalandó kérdések egyike „*Nagy Imre ügye*”. Az SZKP prezídiuma 1957. június 15-én ezért arról határozott, hogy kérésüknek megfelelőképp fogadja Kádárt és Biszkut Moszkvában „*a Kádár által felvetett kérdések megbeszélése végett*”, repülőgépet küldenek értük, Moszkvában a KGB látja el személyi szolgálatukat. A titkos találkozón beszámolt szóban a vizsgálatról. Átadott három, május 31. és június 14. között készített dokumentumot: a vádlottak magatartásának jellemzését is tartalmazó jelentést a nyomozás állásáról, a bűnjelek jegyzékét, valamint egy feljegyzést Nagy és társai jugoszláv kapcsolatáról. Andropov postázta is az érintetteknek június 19-én.

Kádárék hazatértek, és június 22-én, a pártértekezletet előkészítő ülésén Kádár arról ejtett szót, hogy „*a vizsgálat nehézkesen és vontatottan megy*”. A moszkvai útról hallgatott. A BM vádindítványának tervezete augusztus 10-i keltezésű, *Vádirat* elne-

vezéssel. Kádár ezt kiküldte Moszkvába. A nyomozást augusztus 17-én fejezték be. Ezt követően Biszku augusztusban újra a Szovjetunióba repült. Tájékoztatta Andropovot, Ivasutyint, a KGB elnökhelyettesét és Rügyenkót, a Szovjetunió legfőbb államügyészét a Nagy Imre és társai ügyének eljárása során keletkezett „vizsgálati anyag tartalmáról”, és az ügyvel kapcsolatos azon határozatokról, amit a magyar párt PB-a hozott. Biszku elmondta – amint az a szovjet tárgyalófél augusztus 26-án kelt feljegyzéséből kitűnik –, hogy 74 vádlottat fogtak le, közülük 11 főt – az „összeesküvők vezető magját” elkülönítették. Mint tudjuk közülük 9 lett a per vádlottja, azért, mert Losonczy elhunyt 1957. december 21-én, a távollévő Király Béla, a nemzetőrség parancsnoka elleni eljárást pedig elkülönítették. Őt 1958. február 5-én, távollétében, nem ítélték el.¹ A megvádoltak Nagy Imre, Donáth Ferenc, Gimes Miklós, Maléter Pál, Kopácsi Sándor, Tildy Zoltán, Jánosi Ferenc, Vásárhelyi Miklós és dr. Szilágyi József voltak.

Az MSZMP KB PB-a úgy tervezte, hogy a zárt tárgyalást szeptemberben tartják. Arra utasította Biszkut, hogy három vádpontot emeljenek ki a vádindítványban, ezek a „hatalom erőszakos megragadása, a népi demokratikus rend megdöntésére irányuló összeesküvés szervezése és imperialistákkal való szövetkezés”. Komoly bizonyítékok állnak rendelkezésre, ezek alapján „vádakat lehet emelni Nagy és társai ellen”. A PB megbízta ezután a BM-et a vádindítvány véglegesítésével, aminek alapján „az ügyészség majd rövid vádiratot állít össze”. A PB nem határozott a kiszabandó büntetések mértékéről, de a kérdés megvitatása során felmerült a differenciálás, „a leg súlyosabb büntetést kell kiszabni Nagy Imrére, Losonczyra, Donáthra, Gimesre, Maléterre, Szilágyira és Király Bélára”. A többiek enyhébb büntetése függ a vádaktól, és „milyen a magatartásuk a vizsgálat és a per folyamán”. A PB annak ellenére határozott a jugoszláv kormányt kompromittáló tényeknek a bírósági eljárásból történő kihagyásáról, hogy ezek rendelkezésre álltak. Am arról is határozott, hogy összegzi a jugoszlávok szerepét, és csatolja a vizsgálati anyaghoz.

A menedékjog ügyét lezáró megállapodás felrúgásából polémia fakadhatott volna, ezért a jugoszláv kormánynak küldendő jegyzék tervezetének elkészítéséről is határoztak. Ebben leszögezték, hogy a bűnös tevékenység folytatódott a követség épületében is. A jegyzéket a per megkezdése előtt adták volna át, ezzel mintegy megelőzve az egyezmény megsértése miatti esetleges vádakat (elkészült, de nem továbbították). Készítettek egy Jugoszláviát kompromittáló memorandumot az MSZMP KB részére, ha arra esetleg szükség lenne (1958. január 13-án elkészült, az átdolgozott változata pedig 1959. október 31-én).

Nyilvános tárgyalása lesz azoknak az íróknak – Déry Tibor, Háy Gyula, Zelk Zoltán és Tardos Tibor –, akik Naggyal korábban szoros kapcsolatban álltak (november

¹ A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának Elnökségi Tanácsa rehabilitálta Király Bélát 1956. október 31-én, ezzel megszüntette az 1952. január 15-i, előbb kötél általi halálbüntetést, majd az ezt módosító életfogytiglan tartó börtönbüntetést tartalmazó, január 29-i ítélet hatályát. Helyreállítva az 1952-es hadbírói ítélet hatályát, ezt az ítéletet hatálytalanították 1957. április 23-án. A legfőbb ügyész törvényességi óvása után, a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága hatályon kívül helyezte az 1957-es határozatot, és 1989. október 27-én visszaállította az 1956-os rehabilitáló ítélet hatályát.

19-én, zárt tárgyaláson hirdettek ítéletet). Ez vezeti fel a Nagyék elleni eljárást, a hazai és nyugati közvélemény felkészítéseként.

A szovjet tárgyalófél is rögzítette véleményét. Biszku közlései, és a Kádár által megküldött vádindítvány tanulmányozása alapján helyeselte a két peres megoldást. Úgy vélte – egyetértve a magyar PB határozatával –, hogy Nagyék zárt tárgyalását a „magyar kérdésnek” az ENSZ-ben történt megtárgyalása után folytassák le. A vádindítvány tervezete „[...] alapján elfogadható, de még tovább kell dolgozni rajta, mindenekelőtt azon a részen, amely az áruló Nagy Imre-csoportnak az imperialistákkal fenntartott kapcsolataival és az utóbbiaknak az ellenforradalmi lázadás előkészítésében és lefolytatásában játszott szerepével foglalkozik”.

Andropov tárgyalta Biszkuval augusztus 27-én. Majd két nappal később tájékoztatta az SZKP KB-t. A Nagy és társai ügy tárgyalásának időpontja kulcskérdéssé vált, mert a jugoszláv–szovjet – „semleges pályán”, Romániában – augusztus elején lezajlott találkozáson a jugoszláv fél ellenezte a Nagy Imre és társai elleni pert. Annak megtartása kiélezné a viszonyát Magyarországgal, másfelől ártana a szocialista országok és Jugoszlávia közötti kapcsolatoknak, amelyekben megkezdődött a javulás. Andropov a várható, nyugati reakciókat is elemezve Nagy és társai tárgyalása időpontjának 1957 decemberére vagy 1958 januárjára halasztását javasolta, figyelemmel Kádár azon kérésére is, hogy „a Nagy Imre-perrel kapcsolatos kérdéseket a legmagasabb szinten vitassák meg”. Andropov arra is kitért, hogy nem látnák célszerűnek jegyzék küldését, inkább a pártcsatornák adta közlést szorgalmazta, azzal, hogy abban a magyar fél hangsúlyozza ki: „a pernek nem lesz jugoszláv-ellenes jellege”.

Lezárták a nyomozást szeptember 5-én. Így, annak ellenére, hogy az ENSZ „magyar kérdéssel” foglalkozó rendkívüli ülészaka is lezajlott szeptember 10–14. között, és a kiküldött különleges bizottság jelentését elfogadták, Moszkva intelme megálljt jelentett. Közben szeptember 13-án újraindult a nyomozás. A novemberi moszkvai kommunista, a revizionizmust fő veszélyként értékelő csúcstalálkozón Gomulka és Kádár vitázott. A következőket lengyelek továbbra is ellenezték a pert – minderről Kádár 1957. november 29-én tájékoztatta a KB tagjait is. Vélhető, hogy Kádár beszélhetett Hruscsovval az ügy állásáról is, kihasználva a lehetőséget.

A BM a nyomozást ismét lezárta, ezúttal december 3-án. Az MSZMP KB PB december 16-án, a KB zárt ülése után öt nappal engedett „szabad folyást” Nagy és társai: Donáth, dr. Szilágyi, Jánosi, Vásárhelyi – ők a Nagy Imre és társai elleni eljárás vádlottjai lettek –, valamint Fazekas, Haraszti és Tanczos ügyében. Ezen a napon, december 21-én, máig tisztázatlan körülmények között Losonczy elhunyt a vizsgálatot folytató szervek őrzetében. Mindez, a „törvényes eljárás” engedélyezése, a pártvezetés, a jelenlévő 51 fő kollektív bűnbeeséseként értelmezhető. A stílárius megfogalmazás a halálos ítéletekben kegyelmet nem gyakorló Népköztársaság Elnöki Tanácsa által használt formulára emlékeztetett. Ellenvélemény nem, egyhangú döntés viszont volt. Hruscsov viszont meghökkentette Kádárt, amit az ő tolmácsolásából ekképp hallhattak a magyar PB tagjai december 28-án: „Helyes, hogy ennek a dolognak a végére akarunk járni, de megkérdezte: hogyan fogunk a végére járni? Őt valószínűleg az érdekelte: mi lesz? Börtön, dorgálás, vagy mi? Hogy a végére járjunk, azzal egyetért.” A hruscsovi hezitálás érthető volt, noha alapjaiban eltért a korábbi, egyeztetett állásponttól. Az újabb szovjet diplomáciai offenzíva adja magyarázatát.

A pert tehát elhalasztották. Naggyal közölték terheltté nyilvánítását 1958. január 20-án. A Legfőbb Ügyészség vádiratának kelte 1958. január 28., a volt kormányfő a hó utolsó napján vehette kézbe. Az első tárgyalási napok, február 5. és 6. után, az újabb halasztást kérő szovjet beavatkozást követően, a pótnyomozást igénylő vádló dr. Szalai József kérésének helyt adva felfüggesztették a tárgyalást.

Egyértelművé vált, hogy miért volt oly meglepő Hruscsov karácsony tájt megfogalmazott reflexiója. Az újabb szovjet, a per elhalasztását szorgalmazó kérelemre sem lehetett nemet mondani. Kádár arról szólt az MSZMP KB 1958. február 14-én tartott, újabb zárt ülésén, hogy „*most a fő cél a hidegháború megtörése*”. Miután valószínűsíthető, hogy a nagyhatalmak csúcstalálkozóját megrendezik, ami önmagában is „*a hidegháború nagy vereségét jelentené. Ebbe a nemzetközi képbe illesztve kell Nagy Imrének ügyét nézni.*” Ezért nem célszerű kezükbe érvet adni a per lefolytatásával. A likvidálásra a legjobb lehetőség 1956. november 4–5-én kínálkozott volna. Hruscsov kiadási követelését azonban nem teljesítették a jugoszlávok, Kádár pedig erről nem szólt, és félrevezetve hallgatóságát (az 1957. decemberi zárt ülésén) arról beszélt, hogy „*akkor voltunk a leggyengébbek*”. Ez a gondolat másképp, más hangszerelésben előjött február 14-én is. Így „*amikor lezárhattuk volna az ügyet, akkor nem volt erő hozzá.*”

Volt azonban még valami, ami előrevetítette a sötét árnyakat. Ahogy Révai elemezte 1951-ben a pálosok esetében, valójában a Grösz József kalocsai érsek és társai ügygel összefüggő előterjesztésében a lehetséges alternatívát, most Kádár tett hasonlóképp: elhalasztják az ügyet, vagy befejezik, de – és most szó szerint Kádártól hallhatták a jelenlévők – „*befolyásoljuk a peres eljárást, hogy olyan ítéletet hozzanak, ami nem élezné a nemzetközi helyzetet. Ez a variáció azonban nagyon rossz lenne.*” Ezért javasolta, hogy a KB járuljon hozzá a halasztáshoz. Volt még egy pillanat, amit a jegyzőkönyv megörökített: elhangzott Valkó Márton szájából a „*halálos ítélet*” megfogalmazás, azzal, hogy az ítélet után azonnal gyakoroljanak kegyelmet. A felfortyanó Kádár lehűtötte: „*Ez nem járható út.*” A további hűsz hozzászóló Kádárral értett egyet. A farizeusok büszkékké lehettek volna rá, midőn zengte: „*Bennünket az eljárásban – mint ezt több ízben megállapítottuk – nem a személyes bosszú vezet, hanem a magyar nép érdeke*”. A bűnbeesés folytatódott.

Az Angol Kommunista Párt Politikai Bizottságának tagjai előtt 1958. március 24-én a Nagy-ügyben az i betűre mindjobban pontot tenni akaró Kádár nyersen kifakadt, ekképp: „*Hogyha mi nem gondoltunk volna a nemzetközi kommunizmus érdekeire, Nagy Imre bandáját már rég eltettük volna láb alól*”. A stílus nem sajátja volt: Rákosit aktualizálta, aki a Rajk-bandáról szónokolt 1949. szeptember 30-án.

A legfőbb ügyész javasolta a megtörhetetlennek bizonyuló dr. Szilágyi ügyének elkülönítését március 29-én. Április elején a szovjet pártvezér Budapestre látogatott. Ezt követően a magyar párt PB-a döntött 15-én, hogy a következő, hó végi KB-ülés egyik napirendi pontja lesz a Nagy Imre-per is. A Nagy és társai ügytől elkülönített, dr. Szilágyi elleni eljárást lefolytatták, akit halálra ítélték, és 24-én kivégezték. Kádár pedig halasztott, és a KB-ülést áttétette június elejére, 6-ára. Ő májusban Moszkvába utazott a KGST tagállamok kommunista és munkáspártjainak 20–23-ai, valamint a Varsói Szerződés országai politikai tanácskozó testülete 24-ei értekezletére. Itt hallhatott arról, hogy miként mélyül a szovjet-jugoszláv vita, és arról is értesült, hogy a csúcstalálkozóval összefüggő kezdeményezés dugába

dólni látszott. Amire éveket várt, bekövetkezett: visszavonhatatlanul szabad kezét Hruscsovtól.

Hazatérte után, május 27-én a PB ülésén arról határoztak, hogy „*kötetlen, előzetes napirend nélküli Politikai Bizottsági ülést kell tartani június 2-án, hétfőn*”. A „*zavartalan tárgyalást biztosító helyiségről*” Biszku gondoskodott, Aczél György közlése szerint Leányfalun. A következő pontnál utóbb kihúzták „*Nagy Imre*” nevét, de a szöveggörnyezet alapján e tény cáfolhatatlan: „*A Nagy Imre-csoport tárgyalásának szabad folyást kell engedni. Ennek előfeltételeit kormányvonalon Münnich és Biszku, pártvonalon Kádár és Marosán elvtársak biztosítsák.*” A KB zárt ülésének jegyzőkönyvében pedig akképp fogalmaztak június 6-án, hogy „*A Népköztársaság törvényes rendjének megdöntésében bűnös, különleges ellenforradalmi csoporttal szemben szabad folyást kell engedni a törvényes eljárásnak*”. A bűnbeesés folytatódott.

A tárgyalást június 9-én kezdték meg, június 15-én hirdettek ítéletet. A három halálra ítélt mellett Donáth 12, Jánosi 8, Tildy 6, Vásárhelyi 5 évi, Kopácsi életfogytiglan tartó börtönbüntetést kapott. Nagy kegyelmi kérelmével kapcsolatban elmondta, hogy a halálos ítéletet igazságtalannak, az indoklást megalapozatlannak tartja. „*Úgy érzem súlyos tévedés, bírósági tévedés áldozata vagyok. Kegyelmet nem kérek.*” A kegyelmi tanácsá átalakult dr. Vida vezette népbírósi tanács nem látott okot arra, hogy helyt adjon a kérelmeknek, amelyeknek sorában ott volt dr. Bárd Imrének, Nagy védőjének hivatalból beadott kérelme is. A három halálra ítéltet másnap hajnalban kivégezték a Kőbányán, a Kozma utca 13-ban, a Budapesti Országos Börtönben, közismert nevén a Gyűjtőfogházban, hajnali öt óra kilenc és tizenhat perc között. A börtön sétálóudvarán ásták el tetemeiket. Ott voltak 1961. február 24-ig. Ekkor titokban kihantolták őket, és hamis névvel – Nagyot Borbíró Piroska fedőnévvel – az Új köztemető 301-es parcellájában ismét eltemették.

A folytatás ismert, 1988. november 29-én az MSZMP KB Politikai Bizottsága döntött „*a Nagy Imre és társai perében, valamint az 1956-os ellenforradalmi események miatt halálra ítétekkel kapcsolatos kegyeleti kérdések rendezéséről*”. Az 1988. augusztusa óta folyó előzetes feltáró munkálatok 1989 kora tavaszán felgyorsultak. Március 29-én Nagy Imrét, 30-án Gimes Miklóst, 31-én dr. Szilágyi Józsefet, végül április 5-ig Losonczy Gézát és Maléter Pált ismét kihantolták, június 16-án pedig újratemették őket. A törvényességi óvás benyújtását követően a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának Elnökségi Tanácsa törvénytörésnek minősítette az 1958-as ítéleteket, és azokat július 6-án hatályon kívül helyezte, s felmentette őket a vádak alól. Ekkor alig pár órája az 1956. november 4-e utáni legfőbb vádlójuk, Kádár már halott volt. A másnapi újságokban ezzel a ténnyel messze többet foglalkoztak, mint a dr. Szilberekly Jenő vezette, vele együtt hét tagból álló tanács ítéletével. Kádár holtában is az általa meggyilkoltatott elvtársa fölé kerekedett. Utoljára.